

Könyvszemle

Az „Angol beteg” igaz története Almásy László hiteles életrajza

Almásy László a múlt század legeredményesebb magyar földrajzi felfedezője, a Szahara keleti részének egyik feltárója, akinek teljesítményét és életművét politikai okokból évtizedekig hallgatás övezte, sőt megpróbálták elfeledtetni. Regényesnek mondható életútja meglehetősen korán, ötvenhat évesen ért véget súlyos betegség után egy salzburgi kórházban. Az arisztokrata család anyagiakban szűkölködő gyermeke korán saját magára lett utalva. Volt *autodealer*, sivatagi idegenvezető, pilóta, számos autós és repülőgépes kelet-afrikai kutató- és felfedező-expedíció tagja-vezetője, a trónkövetelő IV. Károly sofőrje, Rommel repülőstíztje és sivatagi szakértője az Afrika Korpsban. Vádolták fasiszta elkötelezettséggel, antiszemitizmussal, angol, német, sőt orosz kémnek is vélték, hogy a nemi eltévelyedéséről szóló mendemondákról ne is beszéljünk. Összefoglalva: különleges, ellentmondásos személyiség volt, akiről már életében számos történet keringett, halála után pedig nagyrészt megalapozatlan legendák sokasága kelt szárnyra. Talán így is maradt volna minden, ha egy film (*Az angol beteg*, 1996) világsikere és a kilenc Oscar-díj nem állítja újra reflektorfénybe, s indítja meg ismét a vitát életéről, teljesítményéről és ellentmondásos személyiségéről.

Kubassek János, az érdi Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója – a magyar földrajzi felfedezők elkötelezett kutatója – tűzte ki célul feltárni ennek a színes egyéniségnek igaz

történetét. Nekem Selye János *Álomtól a felfedezésig* című munkája jut eszembe, amelyben – sok más hasznos tanácson kívül – leírja, szerinte hogyan készül egy tudományos könyv: fel kell vázolni annak szerkezetét, a részkérdéseit, majd – az akkori technikai lehetőségek szerint – cédulákat készíteni a részekről (manapság a számítógép jól helyettesíti a cédulákat, és sokkal könnyebb az egybeszerkesztés is, de a módszer lényege nem változott). A cédulákat sokáig gyűjtögetjük, kiegészítjük, bővítjük, aztán beillesztjük a helyükre, és kész a könyv. Persze nem minden könyvre igaz ez, és főleg nem ilyen egyszerű a dolog. De úgy képzem, ez lehetett a célra vezető módszer jelen esetben, amivel jó huszonöt év szívós adatgyűjtésének eredményeképpen elkészült, immár harmadik, bővített kiadásban ez a mű. Az első kiadás 287 oldala így növekedhetett 463 oldalra!

Az ún. *aprómunka* révén számos új dokumentum és sok új illusztráció került elő: főként az Almásyval kapcsolatba hozható helyszínek, események, tárgyak és személyek fényképei, dokumentumok másolatai növekedtek nagy számban. Ehhez azonban a szerző a fél világot bejárva számos helyszínt keresett fel, hogy a még élő tanúkat megszólaltatva, levéltárakat felkutatva összegyűjtse emlékeiket.

A szerző alapgondolata: tárgyilagos, valóság-hű életrajz írása a jeles sivatagkutatóról, eredményes földrajzi felfedezőről, olyan emberről, akinek életét a XX. század vérzivataros eseményei többször szélsőségesen, csaknem

végzetesen befolyásolták. Ennek érdekében alaposan megvizsgál minden hiteles forrást, mert csakis a többszörösen ellenőrzött adatokat fogadja el, a mendemondákat így szembebesítve a valósággal.

Néhány kiragadott példa a széles körben ismert kérdésekből, legendákból:

Gróf volt-e Almásy László? Apja és bátyja jogosan viselte ezt a címet, ami neki, mint másodszülöttnek nem járt. De nem tiltakozott rendszeresen az ilyen megszólítás ellen. A tévedés elterjedésében pedig valószínűleg szerepet játszott, hogy Károly király – az ún. királypuccs szervezésekor – mások jelenlétében többször így szólította meg; s a király csak tudja, gondolhatták.

A világháborúban Almásy az Erwin Rommel vezette német hadsereg tisztje volt Afrikában. Ezzel kapcsolatosan merült fel, hogy Almásy rokonszenvezett a fasisztákkal, és önként jelentkezett a németeknél. A szerző okmányokkal bizonyította, hogy a magyar hadvezetés – Kenessey Waldemár altábornagy, a légierő parancsnoka – vezényelte német kérésre a német Térképészeti Hivatalhoz, ahonnan szaharai ismeretei miatt került át Rommelhez. A másik vád az volt, hogy német kém volt. A híres sivatagkutatót valóban azért kérték a németek, mert remélték, hogy tapasztalatai révén különleges feladatokat tud majd teljesíteni. Ilyen volt például a Salam-akció, amikor két valódi német kémert vitt Líbiából Asszuánba a Nílus partjára. Az út – oda vissza a sivatagon keresztül – több hétig tartott, de Almásy és társai végig német egyenruhában voltak, Ford autóikon a német jelzéssel, ami ugye nem jellemző a kémekre. A viszontagságos, és váratlan fordulatokban, veszélyes helyzetekben bővelkedő út részleteit a szerző élvezetes stílusban írta meg.

A Salam-akciónak több szálon futó utó-

élete volt. A háború alatt Almásy könyvet írt *Rommel seregénél Afrikában* címmel, ami 1945 után az ellene folytatott népbírószági tárgyalásokon legfőbb vádpontként szerepelt, noha az ügyész nem is olvasta a könyvet és nem tudott konkrét idézetekkel szolgálni a vádlott németbarát és fasiszta voltát illetően. A tárgyalás menetét azonban az változtatta meg, hogy Germanus Gyula jelentkezett mentőtánnak. Először nem akarták beidézni, de ő Rákosihoz mint volt diákjához fordult, aki „leszolt” a bírónak. A bíróság Germanus mondatait vélhetőleg a kommunista párt – vagy Rákosi – véleményének tartotta. Így menekült meg a feltehetően súlyos büntetéstől, de továbbra is fogságban maradt.

Szabadulása után, 1947-ben újra letartóztatták. Ismeretlen körülmények között szabadult, s ekkor hamis útlevéllel illegálisan elhagyta az országot. Triesztben az angol titkoszolgálatától kapott brit útlevelet, amellyel Rómába utazott. Ott Valderano herceg, brit ezredes szöktette meg szállodájából a kairói gép indulása előtti hajnalon az NKVD ügynökei elől (ahogy ezt a herceg a szerzőnek elmondta). Ha valóban kémkedett volna az angolok ellen, ezt a mentőakciót bizonyára nem szervezik meg, és főleg nem hagyják tovább dolgozni, kutatni Egyiptomban. A kémhistóriához tartozik, hogy még angol és orosz kémnek is beállították „jóakarói”. A szerző által kinyomozott fenti történet és további dokumentumok cáfolják a mendemondákat.

Almásy harmincas évekbeli szaharai utazásai valódi földrajzi felfedezések voltak. Alaposan megtervezett útjai közül kiemelkedik az 1932-es és az 1933-as tavaszi expedíciója. Ezek tudományos eredménye a hatalmas, eddig ismeretlen területek feltérképezésén kívül egy új kutatási módszer bevezetése volt.

Ő „találta ki” a kétféle közlekedési eszköz, az autó és a repülőgép előnyeinek összekapcsolásán alapuló kutatást. Az autókkal előrehaladva ideiglenes leszállóhelyeket létesített, ahonnan a felszálló repülő széles körben nagy területeket vizsgálhatott át. Majd az így felfedezett érdekes, különleges pontokra az autókkal eljutva, részletes földi vizsgálatokat, méréseket lehetett elvégezni – aztán mentek tovább, új támaszpontot kialakítandó. Földrajzi felfedező tevékenységének része, mintegy mellékterméke volt a szaharai sziklavészetek és festmények megtalálása, leírása. Ide kapcsolhatók a felfedezés és az elsőség kérdései. Almásy ugyanis kevésbé törődött eredményeinek közzétételével – jóllehet négy könyvet írt útjairól –, s így történhetett, hogy ketten is mintegy elorozták felfedezéseit. Először az olasz térképésznek, Ludovico di Caporiaccónak mutatta meg 1933-ban Ain Dua sziklakatlanának felső barlangjaiban az állatokat ábrázoló festményeket, aki tudományos értekezést írt ezekről, megemlítve ugyan Almásy nevét, de a felfedezést magának tulajdonította. Ennél is brutálisabb volt a Gilf Kebir oldalában felfedezett festmények tudományos értékelése. A leletről tudomást szerzett Leo Frobenius német Afrika-kutató, aki közös expedíció ajánlatával kereste fel. Almásy szívesen elkalauzolta több helyszínre is, ahol útmutatásai alapján 1933/34 őszén és telén alapos feltáró munkát végeztek. A német etnológus ezután könyvet írt a leletekről, és sajtókampánnyal kísért európai előadókörútra ment. Még Budapesten is tartott előadást, de itt sem említette meg Almásy nevét, és minden érdemet magának tulajdonított. Csupán Richard Bermann, Almásy korábbi útítársa,

aki korábban maga is látta a sziklafestményeket, állt ki mellette, de az eredmény szerény volt: „ne feledjük, Amerikát Amerigo Vesputciról nevezték el, de Kolombusz fedezte fel”. Kubassek János több időt töltött a berlini Frobenius Intézetben, és az ott talált új dokumentumok közül számosat bemutat az Almásy–Frobenius közös expedícióról, és még több érdekességet is közöl könyvében. Ezek tovább árnyalják a kérdést.

A harmadik kiadás végén közel harminc oldal teljes újdonság. Ebben Almásy életművének elágazásai, következményei és utóhatásai vannak összefoglalva, melyeket itt csupán címszavakban említhetünk. Ilyen egy helyszíni riport a magyarabokról, egy eddig ismeretlen Almásy-fotóalbum felfedezése, Almásy 1942. májusi naplótöredéke, Almásy oldalági leszármazottairól szóló adatok, illetve a homoszexualitás vádjával illetett Almásy leányának feltalálása, és ennek dokumentumai.

Befejezésül feltehetjük a szerző záró kérdését: mit remélhetünk még megtudni Almásyról? A negyedszázados szívós kutatómunkával feltárt és a könyvben közzétett adatokon túl valószínűleg már nem sokat. Kubassek Jánost ismerve azonban az is feltehető, hogy tovább fog kutakodni, és ennek lesznek eredményei, de valószínűleg ezek a még rejtett adatok, történetek nem fogják alapvetően megváltoztatni azt a képet, amelyet könyvében a szerző most bemutatott. (*Kubassek János: A Szahara bűvöletében – az „Angol beteg” igaz története. Almásy László hiteles életrajza. Budapest: Panoráma Kiadó, 2016, 463. p.*)

Gábris Gyula

az MTA doktora, professor emeritus
ELTE TTK, Természetföldrajzi Tanszék

Az „eziüst pillanatok” nyomában Tanulmánykötet Bekker Zsuzsa emlékére

Bekker Zsuzsa neve mindig is jól csengett közgazdász körökben. A múlt század utolsó harmadában mint a gazdasági növekedéssel foglalkozó elméleti közgazdász hívta fel magára a figyelmet. Majd egészen élete végéig mint elméletitörténész vívott ki osztatlan elismerést kollégái és a diákjai körében. 2015-ben bekövetkezett halálával komoly veszteség érte a magyar közgazdász-társadalmat. Az emlékére szervezett tudományos konferencián kollégái és tanítványai méltó módon, az általa megkezdett út folytatásával búcsúztak tőle. E tanulmánykötet ennek a konferenciának az előadásait foglalja össze és adja közre.

A kötet szerkesztői, Hild Márta és Madarász Aladár két csoportra osztotta a tanulmányokat, és ennek megfelelően két részre tagolta a könyvet. Az első rész a *Hazai tájakon* címet kapta, és hat tanulmány került ide. A válogatás szempontja jól érzékelhetően az volt, hogy olyan munkák kerültek itt egymás mellé, amelyek vagy Bekker Zsuzsa munkásságával közvetlenül kapcsolatosak, vagy pedig a régi idők nagy magyar közgazdászaival foglalkoznak. Az első tanulmány Szepesi György, amelyből bőséges információkhoz juthatunk Bekker Zsuzsa Országos Terhivatalnál eltöltött éveiről. A személyes emlékek felidézése mellett egyúttal egy korrajzot is kapunk a hetvenes évek Terhivataláról, a gazdaságpolitikai vitákról, a Jánossy-féle trendvonalcsoporthoz tartozásáról.

Száz János az elméletitörténész Bekker képét villantja fel annak az oknyomozó munkának kapcsán, amelyben azt próbálták megtalálni oktatói és kutatói baráti körükben, hogy ki fogalmazta meg azt az összefüggést, hogy a kamatláb egyensúlyi nagyságának az

erdei fatömeg szaporulatának üteméhez kell igazodnia. A dolognak természetesen nem az a lényege, hogy egy bizonyos Karl Arndt úr fogalmazta meg a 19. század közepén és Karl Marx hívta fel rá a figyelmet, hanem az, hogy Bekker Zsuzsa és baráti köre miként viszonyult egy intellektuális kihíváshoz, végső soron egy tudományos kérdéshez. Mert ne feledjük: a kamatláb és a gazdasági növekedés üteme közötti kapcsolat (megfelelés?) ma is a közgazdaság-tudomány nagy rejtélyei közé tartozik (idézzük csak fel Thomas Piketty nagy sikerű könyvét, *A tőke a 21. században-t*).

Első hallásra merész összehasonlítás Széchenyi István, Kautz Gyula és Bekker Zsuzsa munkásságát egy keretrendszerben értékelni, amint azt tette Ivók Aurél. Az alkalmazott szempontrendszer azonban elfogadhatóvá teszi az összehasonlító elemzést, kiemelve azt a közös elemet, hogy mindhárman valamilyen szempontból hídépítők voltak. Ugyancsak izgalmas olvasmány Kovács György tanulmánya, amely ifj. Boér Elek és Surányi Unger Tivadar két világháború közötti munkásságát elemzi a gazdasági szabadság szempontjából. A világgazdasági válság, az ország elmaradott helyzete és az adott, nem kifejezetten demokratikus politikai viszonyok komolyan próbára tették a kor tudósainak elköteleződését a gazdasági szabadság tekintetében.

Farkas Beáta rövid, de annál szenvedélyesebb anyaggal képviselteti magát a kötetben. Az írás lényegében rekvium az elméletitörténet-oktatásért, amely egyre inkább kiszorult a közgazdászok képzéséből. Saját szavait idézve: „Bekker Zsuzsa emlékéhez akkor maradunk hűségesebbek, ha mindent megteszünk az elméletitörténet oktatásának folytatásáért, akkor is, ha ennek a mai korszellem nem kedvez.” (109.)

A tanulmánykötet második része a *Kitekintés* címet kapta, és nyolc tanulmányt tar-

talmaz. Olyan klasszikus elmélet-történeti tanulmányokat, amelyek külföldi tudósok munkásságának bemutatásáról, értékeléséről szólnak. Búza János és Dietmar Meyer tanulmányai kevésbé ismert közgazdászokról emlékeznek meg: Wilhelm Roscher vagy Wilhelm Launhardt nemigen tartozik az ismert közgazdászok körébe. Jóllehet az általuk vizsgált témakör, az árforradalom, illetve a térséggazdaságtan ugyancsak komoly érdeklődésre tarthat számot. Richard Cantillon és kiváltképp Francois Quesnay neve már sokkal ismerősebben cseng a közgazdasági elméletek iránt tájékozódó olvasók fülében. Csató Katalin tanulmányában azonban még azok számára is tud újat mondani ezen kutatók munkásságáról, akik itt-ott már találkoztak velük.

A kötet mindkét szerkesztője komoly, terjedelmes tanulmánnyal rukkolt ki. Madarász Aladár a *business history* területére kalauzol bennünket a Harvard Center in Entrepreneurial Research kutatói, Norman Gras és Arthur Cole munkáinak részletes elemzése révén. A vizsgálat egyik fontos, megválaszolható kérdése az volt, hogy vajon a vállalkozástörténet miként tudta megragadni a schumpeteri vállalkozó alakját. Madarász tárgyszerű ismertetése és alapos elemzése hozzásegíti az olvasót annak eldöntésére, hogy a harvardi kutatási program elérte-e célját, sikerült-e vállalkozó alakja köré csoportosítani a gazdaságtörténeti tényeket.

Hild Márta Paul A. Samuelson elmélet-történeti munkásságának értékelésére vállalkozott. Már csak azért is nagy vállalkozásnak tekinthető, mert a közel hatszáz tanulmányt felsorakoztató samuelson-i életmű közel húsz százaléka, tehát több mint százhusz munka tekinthető elmélet-történeti jellegűnek. Samuelson a Whig-történetírás hívének tekinthető, hiszen elmélet-történeti munkáinak indítatá-

sa és szemléletmódja az, hogy a korábbi időszakok nagy tudósai vajon mennyiben járultak hozzá a jelenkor közgazdasági ismereteinek bővítéséhez. Ez a közelítésmód nem meglepő annak fényében, hogy már a negyvenes években állást foglalt a közgazdaságtudomány semleges, értékmentes, egyetemleges volta, s a kumulatív, egyenes vonalú tudományfejlődés mellett. A samuelsoni felfogás bővelkedik továbbgondolásra és/vagy vitára ingerlő megállapításokban.

A mérés jelentősége igen fontos a közgazdaságtudományban, Hüttl Antónia tanulmánya ezt mutatja be történeti távlatból. Bizonyosan egyetérthetünk vele, hogy szilárd elméleti alapok nélkül nem lehet mérni és statisztikai adatgyűjtési rendszereket összeállítani, működtetni. A tekintetben azonban már valószínűleg megoszlanak a vélemények, hogy a neoklasszikus (statikus egyensúlyi) elmélet lehet-e az egyetlen adekvát elméleti bázis, amelyre mindez felépíthető.

Király Júlia a közelmúltból választott elmélet-történeti témát, az inflációs célkövetés monetáris politikájának képében. Néhány évtized alatt megérhettük az inflációs célkövetési politika tündöklését, és ha látványos bukását nem is, háttérbe szorulását mindenképpen. Míg a 90-es években minden jegybank igyekezett bevezetni, addig a 2008-as válságot követően szép csendesen megszabadultak tőle, és helyette inkább a mennyiségi lazítás politikáját alkalmazták. A történések fényében tehát igen aktuális a szerző kérdése: már csak elmélet-történeti érdekesség lenne az inflációs célkövetés, vagy ismét visszatér, ha a válság után normalizálódik a helyzet?

A makroökonómia mikromegalapozása örökzöld témává vált a múlt század 50-es éveitől, amikor létrejött a neoklasszikus szintézis: a neoklasszikus egyensúlyi mikroökonó-

mia és a keynesi, nem egyensúlyi makroökonómia (kényszer)házasága. Azóta is viták zajlanak a mikro- és a makroszint elméletileg konzisztens és gyakorlati oldalról működőképes összehangolásáról. Ezt a dilemmát mutatta be Szoboszlai Mihály értő módon tanulmányában, amely egyben a kötet zárótanulmánya is lett. A szerteágazó elmélet-történeti témakörből csak egyet emelünk ki, a figyelemfelkeltés céljából: Lawrence Klein aggregálási programját és az azt megdöntő Debreu–Mantel–Sonneschein-tétel ismertetését. A háromszáz oldalas kötet érdekes és értékes

Mozgástér és kényszerpálya

Két vastos kötetben, több mint 1360 oldalon tárta fel Földes György történész, az MTA doktora, a Politikatörténeti Intézet igazgatója Magyarország 1956 és 1988 közötti külpolitikájának történetét. Az első kötet (538 oldal) Kádár János külkapcsolatainak széles ívű rajza, a másodikban (823 oldal) pedig a témához tartozó dokumentumok sorakoznak. A hatalmas vállalkozás komoly segítség különösen a fiatalabb nemzedékek számára egy lassan feledésbe menő kor felidézésére és megértésére.

A mai idősödő generációknak még vannak emlékei a kádári külpolitika nevezetes sikereiről és kudarcairól. Emlékszünk rá, hogy Kádárnak a Bruno Kreisky osztrák kancellárral (1970–1983) kialakult kapcsolatát az új osztrák–magyar „k. u. k.” korának analógiájaként is emlegették. Emlékszünk rá, hogy Kádár még 1968. augusztus 17-én is igyekezett Alexander Dubčeket, a Csehszlovák Kommunista Párt első titkárát figyelmeztetni a szovjetek várható bosszújára („az alapvető kérdésekben nincs 14- vagy 88-féle marxizmus, csak egy marxizmus van”, II/319.), de azután a

gyűjtemény, a tanulmányok szerzői méltóképpen adóztak Bekker Zsuzsa emlékének. A jól összeválogatott és szerkesztett tanulmányok nem terhelik meg az olvasót, maradandó olvasmányélményt nyújtanak, mondhatnánk stílszerűen a kötet címét felhasználva: bársonyos pillanatok. (*Hild Márta – Madarász Aladár szerkesztők: Az „ezüst pillanatok” nyomában, Tanulmányok Bekker Zsuzsa emlékére. Pécs: Kronosz Kiadó, 2017, 302 p.*)

Mellár Tamás

az MTA doktora, közgazdász, statisztikus, egyetemi tanár

magyar hadsereg augusztus 21-i bevonulásával maga is részt vállalt a „prágai tavasz” eltírálásában. Elég józan volt azonban ahhoz, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetemen tett kétnapos látogatásakor 1969-ben a Gólyavárban kijelentse: „nem kell ránk utólag koszorút aggatni, hogy nem megszállók voltak, hanem felszabadítók...” (I/102.). S emlékszünk arra is, hogy az amerikai *Time* magazin egyik 1986-os címlapján közölte Kádárnak, a felirat szerint „Magyarország politikai sakk-mesterének” arcképét, mögötte sakkfigurákkal, hátul hatalmas Lenin-képpel.

Földes György 1956 tragikus öszén kezdi történetét, s abból indul ki, hogy Kádár „három dolgot tartott szem előtt: ne térjen vissza a múlt sem a sztálinizmus, sem a kapitalizmus formájában, és a kommunista párt továbbra is meghatározó, vezető szerepet játsszon a magyar politikai életben” (I/17.). Hogy egy ilyen nagyszabású munkában elegendő-e az első kötetben ezután következő pár sor a Kádár és Nagy Imre ’56-os politikája közötti különbségek vázlatára, nagy kérdés. A szerző nyilvánvalóan nem vállalkozhatott itt 1956 problematikájának teljes körű értékelésére, de Kádárt és politikáját, ide értve külpoliti-

káját is, '56 alapos taglalása nélkül nehéz megérteni és értelmezni. Szabad György emlékezetes könyvének címét idézve itt „forradalom és kiegyezés válaszüjtáról” volt szó, s nem csupán a folyamatok eredőjét kell részletező vizsgálat tárgyává tenni.

A szerző emlékeztet Ránki György tézisére mozgásteret határaitól és kényszerpályák kialakulásáról (I/33.), s e felvetést az államszocializmus időszakára alkalmazva vizsgálja. Ennek kapcsán teszi fel a maga fő kérdéseit, amelyekre azután választ keresve képet ad a Kádár-korszak külpolitikájáról. „Képviselt-e nemzeti érdekeket a magyar kormányzat 1956 után? Milyen sorrendet alakított ki a nemzeti érdekek között? Volt-e olyan ezek között a nemzeti érdekek között, amelyről lemondott? Milyen volt a kapcsolat a nemzetstratégia és a külpolitika között? Mennyiben szolgálta a külpolitika a belpolitikát? Sikerült-e kihasználni és bővíteni a magyar külpolitika mozgásterét?” (I/35.) Ha ezeket a kérdéseket összevetjük Földes György *Epilógusával*, akkor a következő, kiegyensúlyozott és alapjában meggyőző választ kapjuk: „1976 után, a romló nemzetközi helyzetben a magyar diplomácia hasznosította a kádári belpolitika által felhalmozott tőkét. A nyolcvanas években a magyar külpolitika nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a leértékelődő és az együttműködés kényszerétől, egyensúlyi problémáktól szenvedő magyar gazdaság talpon maradjon. Ennek köszönhetően Kádár és az MSZMP folytathatta védekező politikáját, halaszthatta a válságkezelést, elkerülhette a vele járó konfliktusokat. Ez a sikeres külpolitika segítette a túlélést, de nem tudta-tudhatta megakadályozni az 1986–1988 közötti belpolitikai kudarcot.” (I/538.) Földes megítélése szerint tehát a magyar külpolitika a '70-es évektől Kádár alatt sikeres volt, nem-

zetközi megítélése folyamatosan javult. A Nyugat véleménye mind pozitívabbá vált, „és ezt nem hagyhatták figyelmen kívül a szovjetek sem”, akik „belátták, hogy nekik is jobb egy stabil, a világnak tetsző magyar szocializmus, mint egy, az övékére jobban hasonlító, de politikai, gazdasági és társadalmi problémákkal küszködő változat” (I/538.).

Földes a nagy vizsgálati anyagából kiemeli a kádári külpolitika fordulatait. Ilyet érzékel 1977 után, amely esztendő az 1956 utáni korszak legsikeresebb évének tekintti. Véleménye szerint a kádári külpolitika ekkor még „úgy emelte új szintre a nyitási politikát, hogy közben nem veszítette el a birodalmi hátszág támogatását” (I/231.). Egy másik fontos fordulót mutat ki Földes 1982 táján, amikor Kádár némi joggal jelenthette ki: „Nekünk nem voltak ilyen aspirációink, de úgy alakult, hogy egy kicsit találkozó pontja lettünk a Keletnek és a Nyugatnak. Úgy érzem, hogy a világnak szüksége van egy ilyen országra.” (I/348.) A szerző szerint Kádár ekkor „elment addig a pontig, ameddig egyáltalán el akart hatni: a Kelet legnyugatibb határvonaláig.” (I/348.) Földes úgy látja, hogy 1984–85-ben a kádári külpolitika doktrínamódosuláson ment keresztül. A pártfőtitkár úgy látta, hogy a külpolitikai bezárkózás helytelen alternatíva lenne. Ő „a békés egymás mellett élést együttműködésként fogta fel, az enyhülést pedig egyetemes követelményként” (I/421.). A szerző két szellemes alfejezetet iktat ide e gondolat megvilágítására, feltárva „a külügyek belső”, és „a belügyek külső” hátterét (I/415–425).

Földes a történetet 1988-ig kíséri nyomon, amikor Kádár már meggyengült, s nem tudta maradéktalanul keresztülvinni akaratát a tavaszi pártértekezleten. A határozatból ekkor már kimaradt „a szocialista ideológia, a nem-

zetközi osztályharc, illetve a kapitalizmus elmentmondásos mivoltáról szóló tétel”. „Fegyelmet pártkatonaként sem előadói beszédét, sem zárszavát nem használta fel arra, hogy jelezze, továbbra is érvényesnek tartja a kapitalizmus elleni küzdelem kötelezettségét...” (II/533.)

A kétkötetes munka második része fontos olvasókönyve lesz nemcsak a történészeknek, de a nagyközönségnek is, s különösen jól használható lesz az egyetemi oktatásban. Az ötvennégy dokumentum között ott vannak a nagy jegyzetapparátussal ellátott jegyzőkönyvek Kádár beszélgetéseiről, tárgyalásairól Giulio Andreottival, Enrico Berlinguerrel, Leonid Breznyevvel, Raúl Castro Ruzzal, Nicolae Ceaușescuval, Csou En-lajjal, Alexander Dubčekkel, Indira Gandhival, Władysław Gomułkával, Mihail Gorbacsovval, Nyikita Hruscovval, Helmut Kohllal, François Mitterand-nal, VI. Pál pápával, Helmut Schmidttel, Willi Stoph-fal, Margaret Thatcherrel, Josip Broz Titóval, Walter Ulbrichttal – hogy csak tallózzunk a legismertebb nemzetközi politikusok nevei között. Egy darab világtörténelem.

E kiváló forráskiadvány dokumentumai döntően a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárából kerültek elő, olykor Erdélyi Károly egykori külügyminiszter-helyettes kéziratok hagyatékából. Akad itt irat a varsói *Archiwum Akt Nowych* gyűjteményéből, de van olyan is, amelyet az *Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland*, vagy a *Történelmi Szemle* közölt elsőként. A tárgyalások dokumentumait a szerző – példás módon – minden esetben kiegészítette valamennyi tárgyalófél nevével, a tárgyalás színhelyével, a többszertvevős tárgyalások üléselőnökeinek személyével, a kiadott közlemények megjelenési helyével. Jó lett volna azonban

valamilyen formában és mértékben megismerni a beszélgetőtársak benyomásait, véleményét is a Kádárral folytatott beszélgetésekről, magáról Kádár Jánosról.

Igen hasznos csatolmánya a munkának Kádár János nemzetközi tevékenységének kronológiája is a kutatott időszakban, közel negyven oldalon át (II/731–768.).

A szerző előszavában jó olvasói megoldásként ajánlja, hogy az első kötet olvasása során az ott hivatkozott dokumentumhoz érkező olvassuk el azt magát a második kötetben, s utána haladjunk csak tovább. Ehhez nagy segítség lett volna, ha az első kötetben világos, számmal vagy oldalszámmal megadott utalást találunk az adott dokumentum hollétére a második kötetben. A kérdéses dokumentumokat persze e nélkül is könnyen megtaláljuk a feszes kronológiai rendben haladó két kötetben, melyek között a kapcsolat jól követhető.

A monográfia elsősorban a magyar és a magyar nyelven megjelent szakmunkákra támaszkodik, nem kellő mértékben tárja fel és mutatja be a vonatkozó külföldi, különösen a nyugati-európai és az amerikai szakirodalmat (II/781–801.).

Földes György monográfiájának egyik legfőbb értéke, hogy a ma leegyszerűsítve egy tömbben látott és látott Kádár-korszakot szakaszaira bontja, kimutatja fordulópontjait és változatait. Úgy írja meg a Kádár-korszak külpolitikai történetét, hogy figyel a nemzetközi erőterben bekövetkezett változásokra csakúgy, mint a belpolitika és a nemzetgazdaság kanyaraira. Fontos könyv. (*Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai. I–II, Budapest: Napvilág Kiadó, 2015*)

Frank Tibor

az MTA levelező tagja

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bond Orders and Energy Components

Aki ismeri Mayer István korábbi könyveit, ideértve a BME Mérnöktoábbképző Intézet számára írt klasszikus, magyar nyelvű jegyzetet és a 2003-ban megjelent nagyívű monográfiáját (*Simple Theorems, Proofs and Derivations in Quantum Chemistry [Mathematical and Computational Chemistry]*), nem fog csodálkozni azon, hogy a jelen ismertetésben szereplő mű is hozza azt a különleges formát, amit Mayer Istvántól megszokhattunk. Ezen könyvek különlegessége ugyanis az, hogy bár meglehetősen bonyolult problémákat tárgyal bennük, minden állítás nagy didaktikai érzékkel, lépésről lépésre alá van támasztva. Nincs a sorok között elvarratlan szál, nincs bizonyítatlan állítás. Ez, ha az olvasó rendelkezik a témakör követéséhez szükséges minimális tudással, könnyen (ha nem is gyorsan) követhetővé teszi a könyv olvasását. Jellemző persze, hogy Mayer István eredeti publikációi is ugyanezzel a gondossággal íródtak – legfeljebb azok olvasása valamivel több alaptudást tételez fel.

A jelen könyv nem a kvantumkémia alapjairól szól, hanem egy olyan problémakörrel, amely egyike azon küldetéseknek, amelyek miatt a kvantumkémia művelni érdemes. Kapuy Ede a múlt század 70-es éveiben még azt hangsúlyozta, hogy a kvantumkémia egyik ígéretes missziója olyan pontos számítások elvégzése, amelyek akár kiválthatják bizonyos kísérletek, mérések elvégzését, illetve méréssel hozzá nem férhető információt szolgáltathatnak. Ez mára – kisebb méretű molekuláris rendszerek esetében – valósággá vált. Kevesebbet léptünk előre azonban egy másik misszió: a mérések és számítások eredményeinek kvalitatív magyarázata tekintetében.

Mayer István ezt régóta folyamatosan hangsúlyozza: szakmai beszélgetésekben, tudományos előadásiban, és mindenekelőtt a szakma vezető folyóirataiban közölt számos publikációjában. Ezeket az eredményeket kötötte most csokorba ebben a könyvben.

Amikor „kvalitatív magyarázatról” beszélünk, senki se gondolja, hogy egyszerű verbális interpretációról van szó. Ellenkezőleg: a könyv cseppet sem könnyű olvasmány. Nemcsak a fent említett, részletekbe menő szakmai igényesség miatt, hanem azért is, mert Mayer István jól látja – és jól is láttatja a könyvben –, hogy a kémiai jelenségek okainak kvantumkémiai igényességű feltárása igen nehéz feladat. Sok matematikai levezetést, meggondolást igényel, ezek némelyike cseppet sem egyszerű. Hogy azért el ne riasszuk az olvasót, szögezzük le, hogy a jelen könyv követése nem igényel több háttérismeretet, mint amit a szokásos kvantumkémiai alapkursusokon el lehet sajátítani. Legfeljebb több odafigyelést, koncentrációt, a szisztematikus, lépésenként haladás képességét várja el az olvasótól.

Mit is tartalmaz ez a könyv? Rövid előszó után egy bevezető fejezet magyarázza el a könyvben bemutatott analízisek értelmét és szükségességét, tudománytörténeti példaként idézve az egész kémiában polgárjogot nyert klasszikus Hückel-elméletet. Ezután két olyan fejezet következik, amelyekben szisztematikusan össze vannak foglalva a későbbiekben gyakran visszahivatkozott alapok. Az 5. fejezet egy kulcsfontosságú koncepciót tárgyal: az effektív atompályák elméletét. Ez a koncepció – természetesen építve a korábban felhalmozott tudásra – Mayer Istvánnak egyik saját (a jelen szerző megítélése szerint kulcsfontosságú) eredménye. Azt mutatja, hogy a klasszikus, jól megszokott atompályák (s, p, d...) fizikai, kémiai tartalma sokkal

sokkal nagyobb annál, mint hogy durván közelítő számítási kiindulópontnak tartsuk őket. Az atomok a molekulákban is ezeken az atompályákon keresztül szerepelnek. Ez az eredmény azt üzeni, hogy ezeket a fogalmakat igenis jogosan alkalmazzák a kémiai jelenségek magyarázata során.

A következő fejezetekben a kötésrend és a vegyérték klasszikus fogalmai kerülnek bemutatásra a modern és elvben egzakt kvantumkémiai hullámfüggvények felhasználásával, valamint szó esik egy, az interpretációt nagyon megkönnyítő energiakomponensanalízisről. A kötésrendek elmélete természetes alkalmazást nyer például a tömegspektrumok jóslásában és interpretálásában. Az energiakomponensek kapcsán olyan kérdé-

sekre gondolhatunk például, mint egy atom energiájának változása egy molekulában az izolált atom energiájához képest vagy két atom kölcsönhatási energiája.

A könyvet néhány technikai tudnivaló függelékben történő összegyűjtésével zárja a szerző. Ez igen szerencsés ötlet, mert talán ezek megértése követelheti az olvasótól a legtöbb háttértudást. (*István Mayer: Bond Orders and Energy Components: Extracting Chemical Information from Molecular Wave Functions. Boca Raton–London–New York: CRC Press, Taylor and Francis Group, 2017*)

Surján Péter

ELTE Természettudományi Kar
Elméleti Kémia Laboratórium

